

ŞARLMAN VE PİRENNE TEZİ

Doç. Dr. Samet ZENGİNOĐLU*

ÖZ

Roma İmparatorluğu'nun 5. yüzyılın son çeyreğinde yıkılmasının ardından Avrupa tarihi sayfaları tartışmalı birçok konuya sahip olmuştur. Şüphesiz Roma'nın Avrupa'daki uzun süreli etkisinin ardından ekonomik, dini ve sosyo-politik eksenlerdeki bu tartışmaları doğal kabul etmek gerekmektedir. Feodalizmin yükselişi, Kilisenin Roma sonrası güç boşluğunu doldurması, iç tehditler ve bir "öteki" olarak İslam'ın yükselişi gibi gelişmeleri bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Böylesi bir dönemde Karolenj İmparatoru Şarlman'ın Avrupa tarihindeki rolü/konumu önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Çünkü bu dönem, bir yandan Müslüman fetih süreçlerini kapsarken diğer yandan da Şarlman'ın reformlarını içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca Şarlman, attığı adımlar bağlamında Avrupa'da "birlik" düşüncesinin temellerini inşa eden önemli bir isim olarak görülmektedir. Bu döneme dair en tartışmalı tezin sahibi olarak ise Belçikalı tarihçi Henri Pirenne ile karşılaşılmaktadır. Pirenne'in "Hz. Muhammed olmasaydı, Şarlman olmazdı" söylemi üzerine kurgulanan tezi gündeme geldiği günden itibaren literatürde sıkça tartışılan hususlardan birisi olmuştur. Ancak bu görüşün detayları dikkate alındığında, teze karşı çıkan görüşlerle/çalışmalarla karşılaşılmaktadır. Bu çalışma, özellikle Pirenne tezine yönelik olarak Türkçe literatürde müşahede edilen boşluğa bir katkı sunma amacını taşımaktadır. İlgili amaca yönelik olarak da çalışma, öncelikle Şarlman'ın Avrupa tarihindeki önemli rolüne/konumuna dikkat çekerken, sonrasında Pirenne'in tezine ve teze karşı çıkan görüşlere yer vermektedir. Çalışmanın temel hipotezi ise bütün bu tartışmaların aslında Avrupa karşısında "Doğu"nun konumlandırılması sorununun bir yansıması olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Şarlman, Avrupa, Henri Pirenne, İslam.

CHARLEMAGNE AND THE PIRENNE THESIS

ABSTRACT

Subsequent to the collapse of the Roman Empire in the last quarter of the 5th century, there have been many controversial issues on the pages of European history. Unquestionably, it is necessary to acknowledge these disputes regarding the economic, religious, and socio-political axes as natural, considering the long-term influence of Rome on Europe. It is possible to regard the emerging developments, such as feudalism, the Church's filling of the post-Roman power gap, internal threats, and the rise of Islam as the "other one." In such an era, the role/position of the Carolingian Emperor Charlemagne in European history is considered a significant milestone. The reason for this is that this era comprises both Muslim conquests, and the reforms of Charlemagne. Moreover, Charlemagne is regarded as an important figure who laid the foundations of the idea of "unity" in Europe as part of the steps he took. The Belgian historian Henri Pirenne is the name who wrote the most controversial thesis regarding this era. The Pirenne thesis, which is based on the statement "without Mohammed, there would have been no Charlemagne", has been one of the matters frequently discussed in the literature since the day it was penned. Nevertheless, when this standpoint is treated in detail, opinions/studies that opposing the thesis are encountered. This study aims to contribute to the gap in the Turkish literature, especially for the Pirenne's thesis. For the related objective, this study first points out

* Adıyaman Üniversitesi/İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat Bölümü/İktisadi Gelişme Ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı, sametzinginoglu@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-6061-8388

the significant role/position of Charlemagne in European history and secondly addresses the Pirenne thesis and opinions that contradict it. The main hypothesis of the study is that all the discussions mentioned above are essentially a reflection of the problem of placing the “East” against Europe.

Keywords: Charlemagne, Europe, Henri Pirenne, Islam.

Giriş

Avrupa'nın Doğu ile ilişkisinde tarihsel dönemler ekseninde farklı yaklaşımlarla karşılaşılmaktadır. Doğu; “öteki/düşman” olarak görülen, “Oryantalizm” kapsamında belli bir çerçeveye/kapsama sokulan, politik ya da teolojik nazarda bir rakip/tehdit olarak sabitlenen, fakat her şeye karşın diğer yandan da birçok zeminde (dini, politik, ekonomik ve ticari) etkileşimin olduğu bir alanı temsil etmiştir. Bu çerçevede Doğu'nun coğrafi bir tanımlamadan öteye geçtiği dönem ise İslam'ın yayılması sonrasında gerçekleşmiştir. Müslümanların 8. yüzyılın başlangıcından itibaren Avrupa'ya uzanan fetih süreçleri, ilk karşılaşma/yüzleşme aşamalarından birisi olmuştur. Sonrasında Haçlı Seferleri'nden Oryentalist bağlamlara değin uzanan birçok farklı perspektife sahip tartışmalar Doğu-Batı ikiliği üzerine kurgulanmıştır. Bu tartışmalar arasında dikkat çeken gelişmelerden birisi olarak Frank tarihinde Karolenj dönemi imparatoru Şarlman (742-814) çağının önemli ipuçlarına sahip olduğu düşünülmektedir. Özellikle Belçikalı tarihçi Henri Pirenne'in bu bağlamdaki tezi uzun süre gündemde yer alan yaklaşımları içermiştir. Bu çalışma da ilgili teze ve bu teze dair yaklaşımlara odaklanmak ve literatüre bu hususta katkı sunmak amacıyla taşımaktadır.

Şarlman dönemi, Roma İmparatorluğu'nun 476'da yıkılmasının ardından Avrupa tarihi için yeni bir dönemi temsil etmektedir. Bu iddianın hariçte ve dahilde iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi, Şarlman'ın iktidar dönemi aynı zamanda Müslümanların kısa sürede Afrika'dan Avrupa'ya uzanan fetih dönemlerine tekabül etmektedir. İkincisi ise, Şarlman'ın Karolenj Rönesansı zemini başta olmak üzere Avrupa'da “birlik” düşüncesinin temellerinin inşa edilmesinde önemli bir aktör olmasıdır. Dolayısıyla Şarlman, Avrupa'nın, hatta dünyanın tarihini değiştiren bir isim olarak düşünülmektedir (Winston 1968: 12). Hatta McKitterick (2008) Şarlman'ın Napolyon'dan önceki dönemler için Avrupa'nın en büyük hükümdarı olduğunu iddia etmektedir.

İlgili genel kapsam dahilinde çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Şarlman'ın iktidar sürecinde Papalık ile olan ilişkisine, ortaya koymuş olduğu reformlara odaklanılmaktadır. Onun 800 yılının Noel gününde Roma'yı ziyaretinde, Papa tarafından kutsanması ve kendisine taç giydirilmesi, Frankların kıtadaki egemenliğini bir bakıma deklare eden bir hadise olmuştur. Eğitimi ve öğretimi teşvik eden, entelektüel canlanmanın başlatıldığı Karolenj Rönesansı da bu noktada eklenmelidir. Ayrıca ölçü, tartı ve para birimlerindeki yeni düzenlemeler ve Latince konusundaki çalışmalar birlikte düşünüldüğünde “Roma'nın yeniden doğuşu” söylemine dair hususlar daha belirgin bir şekilde anlaşılabilir. Çünkü bu durum aslında Avrupa'da “birlik” düşüncesinin temelleri arasında kabul edilmektedir. İkinci bölümde, özellikle Şarlman ve İslam (ve daha özelde Hz. Muhammed) yaklaşımı odağında Pirenne tezi analiz edilmektedir. Pirenne'e göre Roma İmparatorluğu sonrasındaki antikçağ geleneğindeki kopuşun nedeni Germen istilaları değil, bilakis Müslüman

fetihleri olmuştur. Fetih süreçleri ile birlikte Avrupa'da Akdeniz merkezindeki güç kuzeye kaymıştır. Avrupa bir bakıma içine kapanmıştır. Lakin Pirenne'in tezine karşı çıkan çalışmalar da dikkat çeken savlarını ortaya koymuşlardır. İkinci bölümde bu açıdan özellikle Heck (2021) ile Hodges ve Whitehouse'un (2018) savlarına yer verilmekte ve sonuçta da esas tartışmanın "Doğu"yu konumlandırma sorunu olduğu iddia edilmektedir.

1. Şarlman ve Avrupa Tarihinde "Birlik" Düşüncesi

768 yılında Frank kralı III. Pepin, krallığı oğulları Şarlman ile Carloman arasında paylaştırmıştır (Ganshof 1949: 520). III. Pepin'in ölümünün ardından krallık iki oğlu arasında bölünmüştür. Fakat daha genç olan Carloman'ın 771 yılındaki ölümü üzerine Şarlman (768-814) kral olmuştur (ayrıca bkz McKitterick 2008: 75 vd.; Nelson, 2020). Şarlman Avrupa tarihinin kriz içerisinde olduğu bir dönemde kendisini Hıristiyanlığa ve Roma medeniyetine adanmış bir imparator olarak görülmüştür (Ülgen 2020: 34). Şarlman'ın hayatı ve kişiliği hakkında detaylı çalışmalar söz konusu olmuştur (bkz. Genç 2013: 65 vd.). Ayrıca Classen'in (2021), İmparator Şarlman efsanesine ve bunun gerek Orta çağ gerekse erken modern dönemdeki Alman ve Hollanda edebiyatı üzerindeki derin etkisine odaklandığı çalışmasında bir kez daha dikkat çektiği üzere Einhard da Şarlman'ın hayatına dair başat kaynaklardan birisi olarak kabul edilmektedir. Einhard (1966: 5-6) Şarlman'ın askeri zaferlerinin yanı sıra Karolenj Rönesansı olarak da nitelendirilen eğitim ve öğretim sürecinin canlanması ve teşvik edilmesi hususunu vurgulamıştır.

Şarlman döneminin bu yönünün yanı sıra en dikkat çeken bir diğer bağlam ise şüphesiz Frankların ve özellikle Şarlman'ın Papalık ile olan ilişkisidir. Öyle ki bu noktada Franklarla Papalık arasında inşa edilen bir ittifaktan söz etmek olanaklıdır. Bu ittifak dahilinde, Frank krallarının ödülü ise gerek III. Pepin'in gerekse de oğullarının kutsanması olmuştur. İttifakın bu evresinin ardından ikinci evrede, Papalığın birleşik "Avrupa" girişimi düşündüğü değerlendirilmektedir: Papalık, Hıristiyanlığın en batı bölgesini Frankların çevresinde oluşan bir imparatorluk şeklinde tekrar kurmak istemiştir. Bu noktada, Avrupa tarihindeki belki de en büyük kırılma noktalarından birisini teşkil eden gelişme gerçekleşmiştir. 800 yılının Noel gününde Papa III. Leo, Şarlman'ın Roma'yı ziyareti sırasında Frank imparatoruna imparatorluk tacını giydirmiştir (Le Goff 2008: 38; Morin 1988: 38). 25 Aralık 800 tarihinde Papa, Şarlman'ın başına İmparatorluk tacını takarak bu yeni Hıristiyan İmparatorluğu'nu kutsamıştır. Şarlman, unvanını Bizans usullerine göre yani *acclamatio* (halk onayı) yoluyla almıştır. Papa daha sonra tacı onun başına koymuş ve önünde saygıyla eğilmiştir (Pirenne 2019: 321). Bu gelişmenin şüphesiz iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi, ikinci bölümde de ifade edileceği üzere bir dış öteki/tehdit olarak "İslam" faktörü ile karşılaşılmaktadır. İkincisi ise iç tehditlerin başta gelen aktörlerinden birisini temsil eden Saksonlar faktörüdür. Frankların, Şarlman dönemi de dahil olmak üzere Saksonlarla olan uzun süreli mücadeleleri/savaşları (Ress 2015) söz konusudur. Bu noktada Mayr-Harting (1996), taç giyme törenini Frankların kıtadaki egemenliğini geçerli kılacak bir hadise olarak da okumaktadır.

768 ila 814 yılları arasındaki yönetimi süresince Saksonların yanı sıra Şarlman, Lombardlar, Avarlar, Emeviler ve Macarlar üzerine düzenlediği seferler ile Batı

Avrupa'nın neredeyse tamamına hâkim olma amacını taşımıştır ve Hıristiyanlığı, Doğu Avrupa'da Saksonya, Polonya ve Bohemya'ya kadar yaymayı başarmıştır (Çaylı 2019: 54). Dolayısıyla Şarlman döneminin temel parametrelerinden birisini, onun savaşçı ve fetih odaklı yönü oluşturmaktadır. İkinci yön ise Einhard'ın da yukarıda dikkat çekmiş olduğu üzere eğitimi ve öğretimi teşvik eden yönüdür (McKitterick 2008: 1). Burada entelektüel bir reform ve canlanma projesinden bahsetmek mümkündür (Collins 1998: 102 vd.). Bu süreç bir bakıma "Karolenj Rönesansı" olarak da nitelendirilmektedir. Ancak burada bir farklılığa dikkat çekmek gerekmektedir: Karolenj Rönesansı ile modern dönem Rönesans süreci iki zıt kutbu temsil etmektedir. Elbette ki entelektüel faaliyetlerin tekrar başlatılması noktasında iki süreç arasındaki bir ortaklıktan/benzerlikten bahsedilebilir. Fakat diğer yandan Karolenj Rönesansı kilise kaynaklı ve Hıristiyanlık odaklı bir muhtevaya sahipken modern dönem Rönesansı seküler bir hüviyet arz etmiştir (Pirenne 2022: 61). Burada bu karşılaştırmanın yapılmış olmasının nedeni, Şarlman dönemine dair dini-politik motifin belirgin bir biçimde teşhis edilebilmesi amacı ile ilgilidir ki buraya değin ifade edilen bağlamlar bu amaca dair ipuçlarına sahiptir.

Bu ipuçları ikinci bölümde analiz edilen dış öteki/tehdit olgusuna dair "birlik" düşüncesinin temellerini oluşturmaktadır. Le Goff'a göre (2008: 35), Şarlman "tek bir halk veya imparatorluğun hükmettiği bir Avrupa kurma girişimleri dizisinde ilktir." Dolayısıyla Roma İmparatorluğu'nun çöküşü sonrasında Şarlman, Avrupa'yı birleştiren ilk hükümdar olarak kabul edilmektedir (Tural 2020: 1221). Çünkü o, Roma sonrasında, şu ana değin ifade edildiği üzere kırk altı yıllık hakimiyet dönemi boyunca "ekonomik, kültürel ve idari alanda pek çok yeniliğe ve farklı uygulamalara" imza atan isim olarak Avrupa'nın o dönemki en büyük lideri olarak görülmektedir (Genç 2013: 173). Burada "birlik" düşüncesinin temellerinde bu reform ve canlanma mottoları etkili olduğu gibi aynı zamanda kalıcılık ve süreklilik nazarında birtakım standartların inşa edilmesi yer almaktadır. Bu noktada Şarlman'ın mührüne "Renovatio Romani imperii" (Roma İmparatorluğu'nun yeniden doğuşu) yazıtını kazıtması önem arz eden bir detaydır (Çaylı 2019: 55). Çünkü o, iktidarı ele aldığı zamandan itibaren Roma İmparatorluğu'ndan miras aldığı hususları devam ettirme amacına sahip olmuştur. Devlet sınırlarını yeniden Roma'nın eski hudutlarına ulaştırma, Roma'nın kültürel standartlarını yeniden yakalama gibi amaçlar bu doğrultuda olmuştur. Ayrıca standartların inşa edilmesi açısından da uzun süredir kullanılan para, ağırlık ve ölçü birimlerinde yeni düzenlemeler yapmış olması ve bu düzenlemelerin de uzun süreler boyunca Avrupa'da geçerliliğini muhafaza etmiş olması dikkat çekçidir (Genç 2013: 163-164). Bütün bu hususların yanı sıra Latince metinlerin büyük bir kısmının aktarımı noktasında yine birlik düşüncesine dair en belirgin emarelerden bir diğerine ulaşmak mümkündür (Demir 2021). Bu tablo bir bakıma dış öteki/tehdit olgusu ile ilişkili olarak değerlendirilmiştir ki Pirenne tezinin odağı da burada yer almaktadır.

2. Pirenne Tezi ve Teze Dair Yaklaşımlar

Şarlman'ın iktidara geldiği dönem aynı zamanda Müslüman fetih süreçlerinin doğrudan Avrupa'ya ulaştığı bir döneme tekabül etmektedir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra Müslümanların kısa süre içerisindeki fetih hamleleri; 640'larda İran'a, Filistin'e ve Suriye'ye ulaşmıştır ve 650'lerde Mısır ve Libya düşmüştür (Heer 1975: 105). Dolayısıyla 7. yüzyıldan itibaren Müslümanlar; Arap yarımadasını, Yakındoğu'yu,

Ortadoğu'yu ve Mısır'dan Fas'a kadar Kuzey Afrika'yı fethetmişlerdir. "711-719 arasında Kuzey Afrika'nın İslam'ı kabul etmiş Berberileri, İber Yarımadasının büyük kısmını ele geçirmiştir. 9. yüzyılın başında Roma adaları Korsika, Sardunya, Sicilya ve Girit işgal edilmiştir" (Le Goff 2008: 26; Winston 1968: 55). Elli yıl gibi kısa bir zaman içerisinde Müslümanlar Çin Denizi'nden Atlantik Okyanusu'na değin yayılmışlardır (Pirenne 1991: 25) ve 711 yılında İspanya'ya ulaşmış olmaları tarihin seyri açısından yeni bir boyut ortaya çıkarmıştır. Çünkü Avrupa bu kez büyük bir dış öteki/tehdit ile kısa bir zaman diliminde özellikle politik, kültürel ve dini zeminde yüzleşmek zorunda kalmıştır. Delanty (2013: 96) bu bağlamı şu şekilde açıklamaktadır: "Batı, 650 ile 750 yılları arasında yüzyıl süren şiddetli Müslüman saldırılarının etkisiyle şekillendi. Avrupa kimliğinin oluşmasında gerçek dönüm noktası, 5. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun parçalanması sonrasında Karanlık Çağlar olarak isimlendirilen sürecin başlangıcı değil, asıl bu yüzyıllık dönem oldu." Burada Avrupa kimliğinin oluşmasının dönüm noktası ifadesi iki açıdan okunabilmektedir. Bunlardan birincisi Roma sonrasındaki tarihsel kopuşun esas itibariyle bu dönemde başlamış olmasıdır. İkincisi ise bu yüzleşme karşısında Avrupa'nın yeniden inşa edilen kimlik sürecidir. İki açığa dair de Pirenne'in temel yaklaşımlarına ulaşılmaktadır. Çünkü (a) İslam artık Akdeniz'in bütünlüğü fikrini sona erdirmiştir, dolayısıyla artık antikçağ geleneği parçalanmıştır (Pirenne 2019: 259) ve (b) Avrupa için o zamana dek Akdeniz kıyılarında bulunan ağırlık merkezi bu kopuş sonrasında kuzeye kaymıştır. Bu süreçle birlikte o güne değin Avrupa tarihi için küçük bir rol üstlenmiş olan Frank İmparatorluğu artık Avrupa'nın kaderini belirleyecek bir konumda yer alacaktır (Pirenne 1991: 27). Bu konumun merkezinde yer alacak olan isim ise Şarlman olacaktır.

Belçikalı tarihçi Henri Pirenne (1862-1935) bu noktada "Hz. Muhammed ve Şarlman" odağındaki tezleri ile ilgili döneme dair çokça tartışılan teşhis ve tespitler ortaya koymuştur. Pirenne, başlangıç itibariyle bu sürece dair ilk açıklamalarını 1922 yılında "Mahomet et Charlemagne" adıyla bir Belçika dergisinde yayınlanan kısa bir makalede dile getirmiştir. Sonrasında konuyu 1923'te Brüksel'de, 1928'deyse Oslo'da toplanan Uluslararası Tarih Kongresi'nde yaptığı konuşmalarla geliştirmiştir (Hodges ve Whitehouse 2018: 17). Nihai aşamada ise bu görüşler aynı başlık altında 1937 yılında yayınlanmıştır. Pirenne'in bu eserde temel tezi esas itibariyle "Hz. Muhammed olmasaydı, Şarlman olmazdı" üzerine kurgulanmıştır (Pirenne 1991: 28; Heck 2021: 11). Aynı zamanda Pirenne (1991: 9), "Roma İmparatorluğu'nun yıkılışının antik uygarlığın bitişi demek olmadığını ispata çalışmıştır. Ona göre Frank-Cermenlerin istilasıyla Roma şehirleri ve kültürü az değişikliklerle sürmekteydi. Değişiklikteki başlıca etken, Akdeniz'deki İslam istilası ve Akdeniz'in İslamların eline geçmesidir."

Buradaki vurguya göre, Batı Avrupa Müslüman tehdidi nedeniyle içine kapanmıştır ve Orta çağ'a bu noktada ilk adımını atmıştır. Bu nedenle Orta çağ Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte değil, bilakis 7. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle başlamaktadır (Cardini 2004: 23). Dolayısıyla burada İslamiyet'in hızlı ilerleyişi, Avrupa tarihi ve coğrafyası için bütün akışı doğrudan ve dolaylı biçimde etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmıştır (Pirenne 2021: 10). Antikçağ geleneğinin parçalanmasının ve ağırlık merkezinin kuzeye (Franklara) kaymasının haricinde bir diğer sonuç ise içine kapanma vurgusudur. Örneğin bu sonucun yansımalarından birisi olarak Pirenne (2021: 15), 8.

yüzyıl sonlarından itibaren Batı Avrupa'nın tamamen tarımsal bir duruma geri döndüğünü iddia etmiştir.

İfade edilen hususları teyit eden bir biçimde Pirenne'in "Hz. Muhammed ve Şarلمان" eserinin sonuç bölümünde şu önemli iki bağlamı öne sürdüğü görülmüştür (Pirenne 2019: 385):

1. Aslında Germen istilaları, ne antik dünyaya ait Akdeniz birliğini ve ne de 5. yüzyılda var olduğu şekliyle -yani batıda artık herhangi bir İmparatorun bulunmadığı bir zamandaki biçimiyle-, Roma kültürünün temel dinamiklerini ortadan kaldıramamıştır (ayrıca bkz. Effros 2017).

2. Dolayısıyla Antik gelenekten kopuşun tek sebebi, İslam'ın umulmadık bir hızla ilerlemesi olmuştur. Bu yayılmanın sonrasında Doğu ile Batı kesin ve keskin bir biçimde ayrılmıştır ve Akdeniz birliği sona ermiştir.

Pirenne tezi, Şarلمان ve Hz.Muhammed/İslam/Doğu ekseninde ilgili odaklara dikkat çekmesine rağmen teze karşıt görüşlerin de bir diğer tartışma alanını oluşturduğu görülmüştür. Örneğin, Pirenne'e göre (1991: 34), Müslümanların "istila" süreçleri sonrasında Akdeniz'de önceki dönemlerde olduğu gibi normal, düzenli bir ticari etkinlikle karşılaşılammamaktadır. Bu, değişim ekonomisinin özünü oluşturan hiçbir ize rastlanmaması durumunda da aynıdır. Lakin Heck (2021: 11), Pirenne'in tezine bu noktada karşı çıkmaktadır. Çünkü Müslümanların fetih süreçleri Avrupa ekonomisinin çöküşüne neden olmamıştır, aksine İslam'ın yükselişi ve yayılışı iktisadi perspektifte ortaya çıkanlar ile aslında Avrupa'yı büyük bir yıkımdan/çöküşten kurtarmıştır. Müslüman dünyanın kadim medeniyetlerden miras olarak aldığı ve geliştirdiği bilim ve metotlar, sonrasında ticari ilişkiler özellikle Haçlı seferleri aracılığıyla Avrupa'ya aktarılmıştır. Bu sayede Avrupa karanlık çağlardan kurtularak Rönesans sürecini başlatabilmiştir.

Yine Pirenne'e göre (2021: 11); "Müslümanların daha ileri uygarlığından Hıristiyanların pek çok şey ödünç aldığını bize gösteren daha sonraki tarihin, ilk dönemlerdeki ilişkiler konusunda aldatıcı görüşleri beslemesine izin verilmemelidir." Oysa Heck (2021: 21), İslam İmparatorluğu'nun yükselişinin Orta çağ Hıristiyan Avrupa ekonomisini önemli ölçüde olumsuz etkilediğini doğrulamak için Doğu ya da Batı Orta çağ kaynakları içinde herhangi güçlü bir delilin olmadığını iddia etmiştir. İslam/Doğu ile Avrupa arasındaki ticari ilişkiler, yenilikçi iş teknikleri ve ödünç alınan iş yöntemleri gibi faktörler Avrupa'daki ticari Rönesans'ın temellerini oluşturmuştur. Hatta İslam'ın yükselişi bir bakıma Orta çağ Hıristiyan Avrupa'sını, ticari ve sosyo-ekonomik bağlamda yıkıcı politikalarından kurtarmaya yardımcı olmuştur. Hatta serbest pazar tabanlı ticari kapitalizmin benzeri görülmeyen usulünün Avrupa'ya aktarılması, Avrupa'da modern kapitalist uygulamanın ilk tohumlarının kök salmasını sağlamıştır (Heck 2021: 23-26).

Doğu'nun ve Batı'nın arasında ticari ilişkilerin bir kesintiye uğramasından ziyade bir etkileşimin olduğuna dair bir başka görüş ise Frank sikkesi *denier*'in tasarım, ağırlık ve bir ölçüde de değer bakımından çağdaşı gümüş İslam sikkelerince belirlendiğinin ortaya konulmaya çalışıldığını ve Şarلمان'ın sikke reformlarının bir İslami modele dayanarak yapıldığını ima eden çalışmalar ile ilgilidir (bkz. Hodges ve Whitehouse

2018: 21). Nitekim tarihi verilerin haricinde arkeolojik kanıtlar da Hodges'in ve Whitehouse'un (2018) çalışmalarında olduğu gibi Pirenne'in tezini sorgulayan hususlar ortaya koymuşlardır. Bu noktada üç husustan bahsetmek olanaklıdır. Bunlardan birincisi, Akdeniz'in, Pirenne'in ileri sürdüğü gibi bir Romen gölünden tamamen bir Müslüman gölüne çevrilmemiş olmasıdır. İkincisi, Pirenne kadar onu eleştirenlerin de bahis konusu ettikleri Güney Fransa'daki geç 6. yüzyıla 7. yüzyılın Yahudi ve Suriyeli tacirleri, bir miktar ülkelerarası ticaretin ta Herakleios'un saltanat devrine kadar sürdüğü görüşüyle uyumludur. Belki de en önemli teşhislerden birisi olarak üçüncüsü ise İslamiyet'in yedinci yüzyılda çoktan çürüyen bir uygarlığı fethetmiş olmasıdır (Hodges ve Whitehouse 2018: 88-89).

3. Sonuç

Pirenne tezine yönelik bütün bu tartışmaların, esas itibariyle Avrupa tarihinde Doğu'nun ve daha özede İslam'ın nasıl konumlandırılması gerektiği sorunu ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. 8. yüzyılın başlangıcından 21. yüzyıla değin bu soruna dair emarelerle ve yansımalarla karşılaşmak olasıdır. Çünkü Avrupa'nın İslam ile karşılaşması ve sonrasında ortaya çıkan tehdidin çeşitli yönleri, daha önceki süreçlerden birçok açıdan farklılık arz etmiştir. Sadece siyasi değil aynı zamanda teolojik zeminde de bir öteki ile karşılaşmıştır (Lopez, 1958). Bu karşılaşma, daha önceki tehditlere nazaran belki de çok daha hızlı bir süreci kapsamıştır ve mekân açısından da çok yönlü bir boyuta sahip olmuştur.

Pirenne tezi, bu bağlamda bir yandan Akdeniz'deki güç kaybının sonuçlarından birisi olarak Şarlman'ın varlığının etkili bir şekilde ortaya çıkışını iddia ederken diğer yandan da Müslüman fetihleri sonrasında Avrupa'nın Orta çağ'a giriş sürecinin dönüm noktası olduğunu belirtmektedir. Şarlman'ın Avrupa'da birlik düşüncesi nazarındaki etkisini bu noktada doğal kabul etmek de gerekmektedir. Çünkü bir tehdit/öteki karşısında "biz" in artık bir arada olmadan ziyade birlikte hareket etmeye giden sürecini doğal bir gelişme olarak okumak olanaklıdır. Ancak Avrupa tarihindeki keskin dönüşümde salt bütün sonuçları tek bir etkene endekslemek de doğru olmasa gerektir.

Nihayetinde antik gelenekteki "kopuş" yaklaşımını sadece bir nedene bağlamanın sağlıklı bir yaklaşım olmadığı görülebilmektedir. Bu nedenden ötürü ilgili tezin temelde iki farklı bağlamda değerlendirilmesinin doğru olacağı düşünülmektedir. Birinci bağlam, siyasi-kültürel alanla ilgilidir ki elbette bu noktada Şarlman'ın reformları, Papalık ile ilişkisi gibi başlıklar altında tezi teyit edecek argümanlarla karşılaşılabilmektedir. İkinci bağlam ise ekonomik-ticari alanla ilgilidir ki bu noktada da gerek Heck'in (2021) gerekse Hodges'in ve Whitehouse'un (2018) görüşleri bağlamında Avrupa ve Doğu/İslam ekonomik-ticari ilişkilerinde Avrupa için bir içe kapanma ya da bozulmadan ziyade, "ekonomik rönesans", "modern kapitalizmin kökenleri" ve "İslami modele dayanan sikke reformları" gibi perspektifler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Avrupa karşısında Doğu'nun konumlandırılması sorununda, ilişkileri inşa eden faktörlerin birbirinden bağımsız bir şekilde analiz edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Cardini, Franco. 2004. *Avrupa ve İslam*. Çev. Gürol Koca. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Classen, Albrecht. 2021. *Charlemagne in Medieval German and Dutch Literature*. Cambridge: D. S. Brewer.
- Collins, Roger. 1998. *Charlemagne*. London: Macmillan Press.
- Çaylı, Murat. 2019. "Orta Çağ'da Doğu ve Batı'daki Din ve Devlet İlişkilerinin Karşılaştırılmasına Bir Örnek: Charlemagne ve Sultan Tuğrul Dönemleri". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 14(1): 51-63.
- Delanty, Gerard. 2013. *Avrupa'nın İcadı*. Çev. Hüsamettin İnaç. Ankara: Adres Yayınları.
- Demir, Seda. 2021. "Karolenj Rönesansı Bağlamında Kütüphaneler, Manastırlar ve Karolenj El Yazmaları". *Türk Kütüphaneciliği* 35(2): 183-207.
- Effros, Bonnie. 2017. "The Enduring Attraction of the Pirenne Thesis". *Speculum* 92(1): 184-208.
- Einhard. 1966. *The Life of Charlemagne*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Ganshof, François L. 1949. "Charlemagne" *Speculum* 24(4), 1949: 520-528.
- Genç, Özlem. 2013. *Birleşik Avrupa'nın Mimarı Şarlman ve Karolenj Rönesansı*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Heck, Gene W. 2021. *Şarlman, Hz. Muhammed ve Kapitalizmin Arap Kökenleri*. Çev. Öznur Özdemir. İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Heer, Friedrich. 1975. *Charlemagne and His World*. New York: Macmillan Publishing.
- Hodges, Richard ve Whitehouse, David. 2018. *Muhammed, Şarlman ve Avrupa'nın Kökenleri*. Çev. Ahmet Aybars Çağlayan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Le Goff, Jaques. 2008. *Avrupa'nın Doğuşu*. Çev. Timuçin Binder. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Lopez, Robert S. 1958. "East and West in the Early Middle Ages". Ed. Alfred F. Havighurst. *The Pirenne Thesis Analysis, Criticism and Revision*. Boston: D. C. Heath and Company.
- Mayr-Harting, Henry. 1996. "Charlemagne, the Saxons and the Imperial Coronation of 800". *The English Historical Review* 111(444): 1113-1133.
- McKitterick, Rosamond. 2008. *Charlemagne The Formation of a European Identity*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Morin, Edgar. 1988. *Avrupa'yı Düşünmek*. Çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Nelson, Janet L. 2020. *King and Emperor A New Life of Charlemagne*. London: Penguin Books.
- Pirenne, Henri. 2022. *Avrupa Tarihi Kavimler Göçü'nden XVI. Yüzyıla Kadar*. Çev. Sinan Akbaytürk. İstanbul: Selenge Yayınları.

Pirenne, Henri. 2021. *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. Çev. Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pirenne, Henri. 2019. *Hazreti Muhammed ve Şarlman, İslam Fetihleri ve Ortaçağ Batı Uygarlığı*. Çev. Muhsin Önal Mengüşoğlu. İstanbul: Pınar Yayınları.

Pirenne, Henri. 1991. *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*. Çev. Şadan Karadeniz. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ress, Owen. 2015. "Charlemagne". *Medieval Warfare* 5(2): 6-9.

Tural, Murat. 2020. "Şarlman Zamanında Hıristiyanlığın Yayılışı: Çifte Kılıç mı, Gönül Dili mi?". *History Studies* 12(3): 1217-1231.

Ülgen, Pınar. 2020. *Orta Çağ Avrupa Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Winston, Richard. 1968. *Charlemagne*. New York: American Heritage Publishing.